

IZAZOV KORESPONDENCIJE ZOFKE KVEDER¹

Helena Sablić Tomić

I.

Autorice koje u svoja djela utiskuju *novi oblik realizma*, kao Mara Ivančan, Fedy Martinčić, Zdenka Jušić-Seunik, Ema Božićević, Gina Altaras, Marija Radić, Marica Vujković, Mara Švel-Gamiršek, Sida Košutić, Štefa Jurkić, prema mišljenju K. Nemeca, oblikovale su značajan korpus hrvatskoga međuratnoga ženskog pisma. Većina je navedenih književnica pisala bez ideologijskog angažmana, sa snažnim odnosom prema problemima u obitelji, braku, prema sudbini žene, njezinoj tjelesnosti i osjećajnosti. Često su kroz tekst narušavale stroga pravila religijskog odgoja zajednice u kojoj žive.

Hrvatska književnost početkom dvadesetoga stoljeća prepoznaje se po različitim poetičkim meandrima koji prepletanjem realističkih, naturalističkih,

¹ Tekst je prerađena i proširena varijanta okvirne rasprave o Zofki Kveder objavljene u mojoj knjizi *Gola u snu – o ženskom književnom identitetu*, Zagreb 2005. Činilo mi se da još jednom trebam pogledati u izvanknjigovne tekstove Zofke Kveder i odgonetnuti na kojim se sve njihovim razinama prepoznaje misterij njezina pisma. Osim crtica, dramskih priloga, kratkih priča koje je objavivši *Misterij žene* (1900.) objelodanjivala po časopisima i knjigama, posebnu sam pozornost u ovome radu posvetila njezinoj privatnoj korespondenciji s kćeri Vladimirom (Vladošom).

kao i ekspresionističkih poetičkih paradigmi kroz tekstove recentnih književnika nastoje što intenzivnije proniknuti u individualna društvena zbivanja, u predjele mašte, intuicije, osjećajnosti i osjetilnosti. Nadalje, sve je naglašenija tematska usmjerenost prema različitim oblicima društvenoga života kao što su odnosi u obitelji, analiza malograđanskog mentaliteta, ali i problematiziranje mogućnosti obnove nekih civilizacijskih stečevina, revolt, rastakanje subjekta, rasap objektivne slike svijeta, simultanost, atomizacija i izolacija pojedinih slika, samoironija i grotesknost. Unutar takva konteksta zapaženo mjesto zauzele su uvodno spomenu književnice.

Samo je jedna među njima iza književnog teksta pisala o sebi kao misteriju, samo je ona imala dovoljno energije prihvatiti izazov prostora i vremena u kojemu je živjela i biti u njemu. Ženom, pisati o intimnim raspadanjima ženskoga tijela, teksta, o privatnim dilemama, intimnim strepnjama. Slovenka po rođenju, Zofka Kveder² svoju je poetiku označila upravo takvim oblikom modernističkoga senzibiliteta. U jednoj autobiografskoj pogovornoj bilješci ona piše: »Okušala sam kao malo koja žena, otrov kleveta i neopravdanih uvreda časti, ali srećom mi je usud dao široka i jaka pleća, i ponosno srce. U mnogim borbama svoje duše, u mnogoj vanjskoj nesreći uvjerih se da je glavno vrelo životne snage poštovanje samoga sebe, a da nikako ne valja činiti svoju sreću ovisnom od toga, što misle o tebi drugi ljudi.«

Zofka Kveder (1878.–1926.) ponekad je pisala pod muškim pseudonimom Dimitrije Gvozdanić. U hrvatsku literaturu ulazi preko časopisa *Nova nada*, a u većini naših povijesti poznatija je kao autorica epistolarnoga ljubavnog romana *Hanka* iz 1918. Ona je jedna od onih književnica koje, prihvaćajući poetiku mimetičke proze, na njezinim rubovima upisuju neobičnu mješavinu ekspresionističkih poticaja u rasponu od unutarnjeg opisa stanja subjekta, preko spoznaje, do blagih referencija na vanjske okolnosti koje tek iskustvenom potvrdom

² Bibliografija Zofke Kveder: *Misterij žene* (28 crtica), Prag 1900.; *Ljubezen* (drame), Prag 1901.; *Odsevi* (pripovijesti), Gorica 1902.; *Iz naših krajev* (pripovijesti), Ljubljana 1903.; *Iskre* (crtice), Prag 1905.; *Amerikanci* (drame), Ljubljana 1908.; *Jedanaest novela*, Zagreb 1913.; *Njeno življenje*, Ljubljana 1914.; *Hanka – ratne uspomene* (roman), Zagreb 1918.; *Arditi na otoku Krku – četiri slike* (drama), Zagreb 1922.; *Unuk Kraljevića Marka* (drama) Zagreb 1922.; *Po putevima života* (novele i crtice), Zagreb 1926.; *Vladka in Mitka* (crtice), Ljubljana 1927.; *Vladka, Mitka in Mirica* (crtice), Ljubljana 1928.; *Izabrano delo Zofke Kvedrove*, Ljubljana 1938.; *Veliki in mali ljudje* (crtice), Ljubljana 1960.; *Odsevi iz pripovednih in dramskih del*, Ljubljana 1970.; *Vladka, Mitka, Mirica*, Ljubljana 1978.

postaju predmetom diskurzivnog oblikovanja. Pisala je na slovenskom, njemačkom i hrvatskom jeziku, prevodila s češkoga i njemačkoga, bila je prijateljica Ivana Cankara, supruga Vladimira Jelovška Teharskog i Jurja Demetrovića, urednica časopisa *Domaći prijatelj*. Odrasla je u slovenskoj pokrajini Notranjskoj, u ne baš sjajnom obiteljskom prostoru. Vrlo brzo »bježi u svijet«, a njezina energija, volja, potreba za dokazivanjem, liberalni i slobodoumni duh doveli su je u Prag, Ljubljanu i Zagreb. U Pragu 1900. godine objavljuje zbirku fragmenata *Misterij žene* na slovenskom jeziku. Nastala na tragovima nešto naprednijega slovenskoga modernizma, ova zbirka »posvećuje zanimanje za unutarnji svijet likova, oslonjenost na tradiciju realističko-naturalističkoga pripovijedanja proširenu psihološkim sadržajem«, kako je to u izvrsnom književnopovijesnom poglavlju o slabije obrađenim i zaboravljenim hrvatskim književnicama napisala Dunja Detoni Dujmić³.

II.

Kako bi tekst iz zbirke fragmenata *Misterij žene* mogao biti pročitana iznova, u nekoj posve drugoj mirnoći i punoći interpretacije, inicijalnu pozornost u ovome radu staviti ćemo na zbivanja dvadesetak godina nakon njegova objavljivanja. Tako se u središtu našega zanimanja nalazi privatna korespondencija⁴ u razdoblju od 1914. do 1920. godine s jednom od triju kćeri (Maša rođ.1907., Mira rođ.1911.), najstarijom Vladošom (Vladimirom, rođenom 1901.), koja je otišla studirati u Prag. Vladoša, Maša i Mirica kćeri su Vladimira Jelovška.

U pismima se prepoznaje onaj izazov koji je autorica utisnula u svoje mladenačke bilješke o ženi. Njezin nemir, njezina narav, duh i strepnja čitaju se u tim epistolarnim obraćanjima kćeri. Ona se stoga mogu analizirati kao *zakašnjeli dokument*, kao *pogled unatrag* potreban da bi se razotkrili dubinski narativni slojevi *Misterija žene* natopljeni autoričinim životnim iskustvom, odnosom prema ženama, društvu, sebi.

³ Dunja Detoni Dujmić, *Ljepša polovica književnosti*, MH, Zagreb 1998., str. 187–197.

⁴ Ostavština Zofke Kveder nalazi se u Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani, Rokopisni oddelek, Ms 1113.

Neka su od njih i dokument jedne ljubavi: »30. 3. 1915. Znaš, da sam bila ja već 20 godina stara, kad smo se sa tatekom šetali na Fužinama. I ništa se nismo poljubili. Bili smo također zgodni, svježi i nešto hladni, kao rano proljeće, znaš. – Ali nemoj misliti, da sreća ikad umire. Ona prestaje ali ne umire. A oni lijepi čisti satovi na Fužinama, gdje je u ljetu tako hladno i zeleno, zeleno – oni su imali i svoje plodove i još danas nisu sasvim umrli i sasvim izčezli. Gledaj, da nije njih bilo, ne bi bilo ni Tebe, ni Maše, ni Mire. Zbilja: ljubav između mene i Tvoga tateka zatrta je, ali gledaj kakav Ti to nov život klije. Bilo je i sunca i smijeha i bure i plača i vedrih i mnogo teških dana – ali takav je život. – A umjesto onih davnih cvijetova kliju i cvatu tri nova života, tri nova puteva u dalju budućnost, tri nova veza između prošlih generacija do novih, budućih. – Ništa ne umire!«

Nakon raskida veze s Jelovšekom, Zofka najstarijoj kćeri iskrenim majčinskim rečenicama punim ljubavi i povjerenja piše o sebi, o njoj, o svojoj ljubavi: »9. 4. 1915. Tvoj otac je stajao tada na veoma visokoj moralnoj razini kad se je razpredao među nama prvi lijepi početak ljubavi. Ti si se rodila izvanbračno. Nu, nemoj misliti, da si dijete nehotimičnog grijeha. Ti si dijete moga srca, moje duše, a ne dijete vruće i nepromišljene krvi. Ja sam znala, što činim i kad sam osjetila, da ću postati majka bijah sretna. – Ali ja sam bila mlada, jaka, zrela žena od 22 godine, znala sam, što uzimam na sebe i da moram to dobro platiti, da ću oskudjevati, da će me ljudi možda i prezirati, da ću patiti itd. Moja draga, mnoge teške sam ja časove preživjela za Tebe. I zato baš toliko duhčem za Tebe.« Bliska komunikacija ovih dviju samo generacijski udaljenih žena, majke i kćeri, dviju prijateljica, čita se i u jednom od pisama koje je Vladoša uputila majci povodom njezine druge udaje, za novinara i političara Jurja Demetrovića: »20. 2. 1914. Odmah, kad sam saznala, kada će biti vjenčanje, sam si mislila zašto si baš na taj dan (toga dana je Vladošin rođendan — nap. H. S. T.) odlučila tu svečanost. Kako vidim, Ti još uvijek ne možeš zaboraviti svu žalost i trpljenje, što si podnesla kada si bila kod tateka. Ali, prosim Te, zaboravi, na sve ono, što je bilo, te bar sada si sretna, a u miru i veselju, ćeš odsele živjeti. Mi djeca ćemo Ti raditi veselje, Juraj je tako dobar. No vidiš sada si sretna onako kako si željela, pa nemoj više misliti na ono što je nekad bilo.«

Premda nisu živjele u istom domaćinstvu, njihova korespondencija nije prestajala. Često je u pismima majka upućivala kćer u skrivene tajne odrastanja, koje nisu baš uvijek nailazile na razumijevanje mlade, romantičnim izazovima i

fantazijama sklone Vladimire. U jednom pismu dvanaestogodišnjoj kćeri Zofka, u maniri osobe svjesne izazova kojima će morati odoljeti, piše: »Ti si sada u razvitku, ne samo tjelesnom, nego i duševnom, pa se nadam da će sve ove nelijepe crte proći same sobom. Moraš više ljubiti istinu i iskrenost, nego do sada. Već nisi dijete a u Tvojim godinama počinja se razvijati karakter čovjeka. Željela bi, da postaneš ne samo pametna, tjelesno zdrava i čvrsta djevojka, nego baš i u duševnom pogledu postaneš valjana. Ponosna postani i otvorena. Nemoj se jagniti za jeftinim uspjehima, koji se postignu sitničavošću, odijelom i sličnim glupostima. Budi vjerna. Na to osobito pazi, jer naginješ vrlo k tome, radi momentalnih probitaka izdati pa bilo samo riječima one, koje trebaš da ljubiš – Nemoj biti odviše egoistična. I k tome vrlo naginješ. Nemoj ljubiti samo onda i onog, kada i od koga što god dobiješ. – Ti u sentimentalnosti; roniš suze radi raznih sitnica ali ne dostje Ti zbiljskog, dubokog osjećaja. – Ja često razmišljam o tebi. Vrlo si darovita, pa bi željela da se i u drugom pogledu razgriješ u obladan i krasan karakter. – Mlada si još, pa će sve ove dosadašnje mane, koje me, moram reći, iskreno zabrinjuju, odpasti od Tebe, samo ćeš ih se kasnije stiditi. – Nemoj se ljutiti, da Ti pišem tako. Čini mi se, da Te ja najviše poznam. Ja u Tebi instiktivno osjećam katkada pretvaranje i neko komedijaštvo, kog prezirem i mrzim. Tata i grosmama vjeruju Ti slijepo, ne prigovaraju Ti a Ti misliš, da Te više vole, nego ja. Ali nije to istina. Ja te ne volim manje od njih, ma da Ti prigovaram. Čini mi se, da i Ti to znađeš, da te dobro poznam, pa baš zato ne mariš toliko za mene.«

U jednom od prvih pisama⁵, poslanom 23. 10. 1919. godine, Vladoša iz Praga majci piše o svom razočaranju prostorom i ljudima: »Česi, osobito moji kolege nijesu ostavili baš ugodan dojam. Nekako je sve podivljalo, sve je grubo, prostor, bez ikakvog takta. A što se tiče naših Jugoslavena, to je naprosto škandal. Oni će nas kod Čeha još više diskreditirati nego li već jesmo. To se lumpuje i dobro se zabavlja, a kad treba platiti, onda se napravi škandal. A pripovijeda se i trača, da je užas.« Njihova epistolarna komunikacija vrlo je često upadala u krize, vrlo često je Zofka bila ljutita na kćer, nerijetko je i osobne nesporazume s bivšim suprugom Vladimirom Teharskim rješavala uz rub pisama upućenih Vladimiri. Vladimira pak

⁵ O korespondenciji Zofke Kveder i njezine kćeri Vladimire Jelovšek više je na slovenskom jeziku pisala Vladka Tucovič u tekstu: »Zagreb, Ljubljana, Praga: Korespondencija Zofke Kveder in njene hčere Vladimire Jelovšek«, objavljenom u: *Dve domovine – two homelands* br 3, 2006., Instituta za slovensko izseljenstvo, str. 77–99.

nije majci pisala često, nastojala je održati svoju samostalnost, kako u Zagrebu tako i u Pragu. U posljednjem pismu, upućenom majci 25. 1. 1920., iznosi jasno zadane planove za budućnost, piše o svojem svjetonazoru; iz pisma je razvidno da je riječ o energičnoj, samostalnoj mladoj ženi koja je spremna uzeti u ruke svoj život, svoju slobodu, svoje ciljeve. O teškim životnim uvjetima, o nedostatku novca, zimi, slaboj prehrani, o cipelama koje bi trebala piše neposredno pred smrt.

Ipak, najpotresnija su ona pisma u kojima Zofka Kveder bilježi svoju bol doznajući za iznenadnu Vladošinu smrt, u kojima priznaje svoj majčinski poraz u odnosu s njom, u kojemu svoju intimnu bol utiskuje u prazne stranice neposlanih pisama: »Oh, niti na kolodvoru nisam bila kada si odlazila!... I pustila sam te da tri nedjelje zebeš i gladiješ. Zašto, zašto nisam trčala na konzulat i pisala Ti kad je bilo vrijeme... Svakome dam kruha, koji pokuca na moja vrata, oh, Tebi sam znala prigovarati da odviše kruha jedeš, kad si bila kod mene!... Na kišobranima i salami i na komadićima čokolade si morala sabirati moju ljubav, tako je je bilo malo... Oh, kako je teško i gorko kajati se, kad je prekasno! Vladoška, Vladoška, Vladoška moja! Satrli smo te među sobom, kao što se zrno satere među mlinskim kamenima... Oh sirota, oh nesretnica! Ja sam mrzila njega u Tebi, on je mrzio mene u Tebi i mučili smo Te, mučili, mučili!... Zašto sam ja tolike ljude mogla da predobijem a Tebe, draga, nikad ne sasma! Zašto mogu svakog prosjaka da razumijem a Tebe nisam!... Zar si mi oprostila? Ti si mi toliko puta morala da opraštaš! Oh, Vladoša! Zar nikad, nikad više?! Tako daleko, tako daleko si! – Oh jedanput, samo, samo jedanput da mogu još da Ti poljubim čelo. Pa obraz, pa oči. Tvoje tužne, umorne oči! – Vladica! Vladoška! Mamina!«

III.

Pročitaju li se prvo Zofkina pisma upućena kćeri, onda njezin mladenački bunt, njezin sken ženskoga bića, uplet u strukturu ženskoga tijela, duha, njezine intime dobiva na vjerodostojnosti. Tada se u njemu i citatna relacija čini posve primjerenom. Naime, čitanje zbirke *Misterij žene*⁶ otvara se tekstom Laure Marholm

⁶ Zofka Kveder, *Misterij žene*, NZMH, Zg, 2004.

objavljenim u knjizi s početka prošloga stoljeća *Das Buch der Frauen* (Knjiga o ženama). Već takvom širom, europskom kontekstualizacijom upućeno je na recentnost teme i senzibiliteta Kvederove, koja je problematizirala otvorena pitanja vezana uz odnose muškarca i žene. Citiran je fragment u kojemu Laura Marholm ističe kako je jedina sudbina žene vezana uz muškarca po tome što je »on sam kao muškarac i po onome što joj može pružiti kao muž«. Na taj način i Zofka Kveder naglašava perspektivu *ženskoga kaleidoskopa* kroz koju će pretapati slike iz života žene. Većina fragmenata dakle problematizira zrealni odraz žene kroz muškarca jer sama je žena *besudbinska*, a tek kroz Njega može postati cjelinom. I na tome se mjestu Kvederova čini konzervativnom, ali njezin modernistički tekst kroz koji naglašava ženino nepristajanje na podređeni položaj, njezinu svijest o težini patrijarhalnog odnosa u kojemu se svaki njezin iskorak dovodi u pitanje, ublažava autoričinu eksplicitnu udubljenost u Njega. A bila je u vrijeme pisanja *Misterija žene*, kako piše u nekim od pisama upućenih Vladoši, strašno zaljubljena, sretna i još nedirnuta zreloom mirnoćom.

Uvodnom napomenom, svojevrsnim naputkom za čitanje ili nekim oblikom autointerpretacije, udovoljeno je i horizontu očekivanja čitatelja, koji otkriva svrhu i smisao budućega teksta: *Nisam htjela povlačiti žensku patnju u blato, samo sam je htjela pokazati onima koji je ne vide, tako da znaju za nju i da poštuju ženu zbog nje i njene patnje i njene tamne zagonetne sudbine.*⁷ Montažom dvadeset devet refleksivnih fragmenata, struktura zbirke *Misterij žene* predstavlja jednu vrstu ljubavnog diskursa, i to onoga osamljenog, napuštenog, ali demonstrativno vođenoga kroz prvo i treće lice jednine. Žena u njemu kreće se između želja i mogućnosti, individualnih htijenja i kolektivnoga mišljenja. Iz fragmenata izbija prikrivena ženska svijest i volja utopljena u socijalnu paradigmu koja nameće norme ponašanja uvjetovane patrijarhalnom zadanošću odnosa muškarca i žene. Autorica se bez zadržke prepušta pripovijedanju i opisivanju svakodnevice žene na početku dvadesetoga stoljeća. Paleta opisanih događaja u kojima se ženski subjekt pronalazi tematski je usmjerena *locusima* njezine egzistencije kao što su selo, polje, ulice neimenovanoga grada, dom i obitelj. Takvim pristupom Zofka Kveder nastoji oblikovati dokumentarnu sliku povijesti žene s početka 20. stoljeća. Nadahnutu svakodnevnim pričanjima, ona pruža obavijest o tome koje je osjećaje

⁷ Ibid. pod 6., Kveder, str. 8.

i ljudske reakcije moguće opisati, odnosno o kojim problemima žene i nije baš uputno govoriti u recentnom vremenu.

Energija teksta prepoznaje se kroz energiju žene čija je različitost ostvarila pravo na priču koja razotkriva misterij ženskoga subjekta. Arhetipska zadanost ženske patnje naglašena je prvom pričom, koja metaforički objašnjava baštinsku uvjetovanost njezina položaja, njezinu žrtvu i njezinu zadanu sudbinu i pokoru. Arhetipska pak osamljenost, odvojenost od svih i svega, naglašava njezinu unutrašnju energiju i snagu koja joj omogućuje prevladavanje najtežih patnji i iskušenja: *Išla sam strpljivo, uvijek, uvijek gore, padala sam, udovi su mi bili izgrebani, odrti, ali u srcu mi je živjela nada, a oči su mi sjale od vjere*⁸. No, položaj žene, odnos njezinih bližnjih i zajednice prema njoj, vrlo često nije prepoznat, što je eksplicitno iskazano krikom na kraju drugoga fragmenta: *Rađala sam i robovala – ja, ljudska stoka!*⁹

Amplituda njezina narativnoga kretanja od muškarca, supruga, do sebe same oblikuje začarani krug između želja i mogućnosti, srca i razuma. Poetička pak amplituda kreće se od detaljnoga realističkoga pripovijednja i opisivanja do finoga nijansiranoga prikazivanja intimnih stanja subjekta.

Posljedica unutrašnje patnje i tegobnoga života prepoznaje se u snažnom realističkom oblikovanju lica nepoznate starice iz kuta tramvajskih kola: *Njene stare, tvrde isušene ruke, pune brazda i žuljeva drhtale su na njenim slabašnim koljenima. Uvele usne bez krvi bolno su zatezale iznad bezubih čeljusti. Njeno razorano lice bilo je smeđe i hrapavo kao stara naborana koža, a njene oči, podlivene krvlju, ugaslo su počivale u dubokim jamicama kao dva stara, crna zgarišta.*¹⁰

Jedanaesti fragment razobličuje žensku privatnost do najintimnijega stupnja – do pisanja o bolnoj žudnji za njim: *Tvoja ljubav lila je na mene, tvoje oči rastapale su moju hladnoću i potekli su svi studenci moga bića. Vreli, čežnjivi osjećaji preplavili su moju dušu, moja je krv zakričala: Ti! Ti! Ti! Zakričala je i svi živci zatreptali su i želje su se kao ognjena lava razlile po čistoj golotinji mojih osjećaja. I iz očiju mojih je zasjala čežnja i sva Ja gorjela sam od želja... O Ti! Utoplila bih Te u sebi!*¹¹

⁸ Ibid. pod 6., Kveder, str. 11.

⁹ Ibid. pod 6., Kveder, str. 12.

¹⁰ Ibid. pod 6., Kveder, str. 27.

¹¹ Ibid. pod 6., Kveder, str. 26.

Vrlo je dojmljivo prikazan očaj posrnule žene u odnosu na hladnoću i lice-mjerje pripadajuće zajednice: *Sva je pobjesnjela od kajanja i tuge. I otrovala se upravo nad njim, naočigled svoje davne, svete, čiste prošlosti, od očaja nad gnusobom svoje neizbrisive sramote. I, dok je umirala ljubila je cipele toga muškarca. Ali to nije bio on – bili su to samo oni davni, svjetli trenuci za koje je umrla.*¹²

Vrlo sličan iskorak iz sustava kolektivnoga moralnog stajališta može se pročitati i u fragmentu o neudanoj majci kao i u onome kojim se javno kritizira odnos prema ženi kao prema stvari, ikoni ili dragoj slici: *Što smo mi žene takvim muškarcima kojih ima na tisuće? – Anđeo ili zvijer. Samo čovjek ne.*¹³

Misterij žene nije knjiga koja nameće tezu, budući da prstenasta sižejna matrica koju uvodni citat zrcali u završnom fragmentu i samu autoricu ostavlja uz rub feminističke kritike patrijarhalne civilizacije. Međutim, *Misterij* govori o učestalosti nasilja nad ženom, ekonomskoj nemoći žene, socijalnoj represiji nad njom. Svoj feminizam Kvederova dakle upreda u nit pripovijedanja o svakodnevicu, a upravo njezina fragmentarna proza upućuje na još uvijek nedovršenu, fluidnu i rubnu identitetnu sliku žene. Kratki zapisi odraz su nedostatka vremena za pisanje, čitanje, za intimu u njezinu životu. Žena je još uvijek u strahu od okoline i osobnih želja, ona traga za mirom i ljubavlju, a pri tome želi udovoljiti muškarcu, koji je vrlo često doživljava samo kao tijelo-objekt. Ona marginalizira osobnu različitost i slama se pred krutim konvencijama svakodnevlja, prepušta se sudbini ne imajući dovoljno snage uzeti vlastiti život u svoje ruke. Usprkos tomu što je autorica izvrsno sondirala problem, a onda ga približila čitateljima, ona kroz tekst ne nagovještava moguća rješenja tematiziranih problema. I kada govori o nasilju u braku, hladnom odnosu muškarca i žene, nezavidnom položaju žene u obitelji i društvu, Kvederova ne osporava ideal muško-ženskih odnosa, u kojima i sama pronalazi osobnu potvrdu.

¹² Ibid. pod 6., Kveder, str. 17.

¹³ Ibid. pod 6., Kveder, str. 56.

IV.

Ipak, bitno je naglasiti kako ovim impresionističkim portretiranjem života žene u kojemu se prepleće brutalnost i eksploatacija, nježnost i velikodušnost, autorica poput Julije Voznesenske, bez ideologijske pompe iznosi prividno jednostavnu istinu: ni život ni ljudi nisu samo dobri i zli, a sreću je moguće naći i u najtežim životnim okolnostima.

Kritika početkom dvadesetoga stoljeća (npr. A. Milčinović) prepoznala je u *Misteriju žene* jasnu amplitudu u oblikovanju ženske osobnosti koja prikazuje ženu uz *domaće ognjište*, ali i onu očajnu, destruktivnu, onu koja izaziva kratke spojeve sa sobom samom i okolinom, onu koja odražava bijedu grada i marginalizaciju sela.

Koherentnost teksta ne uspostavlja se na razini vremena nego preko razine teme. A tema je žena. U zbirci nema kronologije događanja, pripovijedanjem se prate promjene stanja subjekta tijekom tematiziranoga utjecaja. Najčešća je narativna tehnika akronološko monološko prisjećanje u kojem je naglašenije izvanjštenje osobnosti i razobličenje subjekta.

Tijekom cijeloga diskursa neprekidnim razobličavanjem i uobličavanjem ženskoga subjekta univerzalno se nastoji potvrditi pojedinačnim, a pojedinačno prebaciti na razinu univerzalnoga. Intima žene zabilježena u tekstu prikazuje moguće transformacije propadljivoga modernoga subjekta.

Prihvatimo li fragmente ženskoga govora kao prostor ženske privatnosti, onda je Zofka Kveder upravo kroz raspršenost ženskih glasova opisivala potragu žene za adekvatnim društvenim priznanjem. Temati su njezine proze već potvrđeni poetikom ženskoga pisma: obitelj, brak, djeca, tijelo, ljubav, flert, udaja, čežnja, motiv samoubojstva neshvaćene žene, seksualnost, tipologija ženske i muške ljubavi... Narativna je dominantna teksta refleksija, neka vrsta unutrašnje transformacije klasnoga i rodnoga identiteta kojima je izvana zadan život.

Stalno traganje za srećom pojavljuje se kao *lajtmotiv* koji u nekoliko navrata završava pronalaskom Njega. Završni fragment napisan je u prvome licu jednine, kroz koje Zofka Kveder još jednom izriče uvodno naznačeno osobno stajalište. Dakle, usprkos patnjama, strahu, strepnji i želji, usprkos licemjerju prostora, zane-marivanju, nepriznavanju, usprkos svim ženskim manama – samo je ljubav ona

koja Njoj, ženi, treba! U isto vrijeme kada se pojavljuje *Misterij žene*, Vladimir Jelovšek Teharski piše u *Simfonijama II* (1900.) »Moj credo«, u kojemu posebice ističe pravo na individualnu slobodu, koja je onaj akord što pokreće *misao, čuvstvo, kojim se krsti život*. Očita bliskost njihovih poetika čita se i u odjavnim rečenicama »Creda«, u kojemu Teharski piše o ženama: »Mnogo laglje će se to pitanje riješiti kad se moderna žena postavi na svoje noge, kad će sebi osvojiti posvemašnju neovisnost i slobodu, inicijative u životnu borbu; – uz pravednost i princip slobode glavni razlog za me što s najživljom simpatijom pozdravljam pokret ženske emancipacije. To je također razlog da se većom intenzivnošću bavim manifestacijom ženske psihe negoli muške.«¹⁴

Svjesna osobne žudnje za tekstem, pod očitim utjecajem supruga ona bilježi: »Literatkinja sam dušom i tijelom, više u svom vlastitom životu, u svome mišljenju, u fantazijama, koje čovjek raspreda za samoga sebe – nego u onome što pišem. Uostalom držim, da je sve, što sam dosada napisala, tek neka predradnja pravog širokog stvaranja, koje će sigurno doći, dok se moje osjećanje i mišljenje otkine od moje osobe, dok postigne zrelu mirnoću objektivnog intepretira umjetnosti.«

U pismima kćeri čita se njezina emotivna zrelost kojom mladenački bunt *Misterija žene* dobiva posve drugu dimenziju stvarnosti. Čita se, kako je to sjajno primijetila mlada slovenska znanstvenica Vladka Tucovič, u jednom od njih *životni credo* Zofke Kveder: »21. 2. 1915. Smrt je zbilja nešto neizbježiva, što treba svaki, da podnese, prepati i hrabro dočeka. Ja se smrti ne bojim, ako bi morala brzo umreti, dobro. Ali ja volim život. Život je nešto divnoga, krasnoga, velikoga, jakoga. Već sam osjećaj života silni i snažni osjećaj bitisanja jest nešto uzvišenog i lijepog... Ne boj se života! Ti, koja si tako talentirana, koja si zdrava, jaka, duševno i tjelesno divno razvijena i mlada i lijepa – pa Ti, da se bojiš života?!... A sada Ti se vrata u život tek otvaraju! Naravno, da te čekaju i suze i mnogo teškog! Ali nisu li Tvoje suze dosta jake, da se tučeš i boriš sa životom, da mu izmudriš sreću i pobjedu?... reci, što se ne pripremaš lijepim načinom na veliki, pravi život? Što nije ljepote i u ovim danima koji Ti se sada redaju? Vjeruj u život, život će Ti se odužiti.«

¹⁴ Usp. Milan Marjanović, *Hrvatska moderna – izbor književne kritike*, I. knjiga (1897–1900), Zagreb 1951., str. 105–110.

THE CHALLENGE OF ZOFKA KVEDER'S CORRESPONDENCE

S u m m a r y

The text from a collection of fragments *Misterij žene* (*The mystery of women*) (1990) could be read once again in a completely different peace and fullness of interpretation; primary attention should be drawn onto the sequence of events twenty years after its publishing. Hence the centre of our attention is the private correspondence of Zofka Kveder during the period from 1914 to 1920 with one of the three daughters of Vladimir Jelovšek (Maša, born 1907, Mira, born 1911), the eldest one, Vladoša (Vladimira, born 1901) who went to Prague to study. The letters contain the challenge which the author inserted in her youthful annotations on women. These can be analysed as *a belated document*, as *a look back* necessary for the revelation of the deep narrative layers of *Misterij žene*, drenched with the author's life experience, her relation with women, society, herself. If one reads the letters sent to the daughter, then her youthful rebelliousness, her scan of the female being, entangled in the structure of the female body, soul, her intimacy, become more credible. As it has been noticed by the young Slovene scientist Vladka Tucovič, the *life credo* of Zofka Kveder is mentioned in one of the letters: »21.2.1915. Death is something unavoidable, something everyone has to bear, suffer and meet courageously. I am not afraid of death, if I am to die soon, all right. But I love life. Life is something marvellous, wonderful, big, strong. The feeling of life, the great and strong feeling of being, is something elevated and beautiful... Do not be afraid of life! You, who are so talented, healthy, strong, spiritually and physically well developed, and young and beautiful – You, afraid of life?!... And now your doors in life are yet to be opened! Of course, tears and difficulties are waiting! But, aren't your tears strong, to beat and fight with life, to wisely take happiness and victory?... tell me, why aren't you preparing in a nice way for a big, real life? Isn't there beauty in these days which are stringing before you? Believe in life, life will requite.«